

ДО ПИТАННЯ ПРО ЧИННИКИ, ЯКІ ЗУМОВЛЮЮТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ЗАБОРОНУ ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ ВИДОВИЩНИХ ЗАХОДІВ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ (СТ. 301² КК УКРАЇНИ)

THE ISSUES OF THE FACTORS WHICH CAUSE THE CRIMINAL LEGAL PROHIBITION OF THE ORGANIZATION AND CONDUCTION OF SPECTACULAR EVENTS OF A SEXUAL CHARACTER WITH THE PARTICIPATION OF MINORS (ARTICLE 301² OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

Бурма І.Г., аспірант кафедри кримінально-правової політики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Автором звертається увага, що завдяки науково-технічній революції, людство має необмежені можливості доступу до будь-якої інформації в мережі Інтернет і користується багатьма інформаційно-комунікаційними технологіями, які стали невід'ємною складовою повсякденного їх життя. Указується на вплив контенту в інтернет-мережах, який може бути як позитивним, так і негативним. Наголошується на тому, що нерідко за допомогою мереж інтернету та інших інформаційних платформ поширюються та організуються певні заходи, контент яких містить сексуальний характер і доступ до них мають будь-які особи, у тому числі й неповнолітні, які можуть залучатися у видовищні заходи сексуального характеру. Висловлюється думка про необхідність захисту неповнолітніх від сексуального насильства та експлуатації й інших суспільно небезпечних посягань, які можуть мати місце під час користування ними мережі інтернет за допомогою норм кримінального законодавства. Звертається увага, що криміналізація відповідних суспільно небезпечних діянь та з'ясування чинників, які їх обумовлюють є важливим заходом з боку держави, оскільки дозволяє належним чином здійснювати охорону неповнолітніх від таких суспільно небезпечних посягань, які можуть заподіювати істотну шкоду їх фізичному, психологічному та розвитку як особистості. Наводяться думки науковців з кримінального права та кримінології, які досліджували окремі аспекти захисту неповнолітніх від кримінально-протиправних посягань, а також фахівців з таких галузей знань як психологія, педагогіка, соціологія про негативний вплив на дітей при їх залученні у заходи видовищного сексуального характеру. Розглядається питання про доцільність існування кримінально-правової заборони проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301² КК) та з'ясовуються передумови, що знаходяться у підґрунті визнання відповідного діяння кримінально протиправним і караним. Визначаються основні чинники, які покладені в основу криміналізації проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301² КК України): нормативні, порівняльно-правові та кримінологічні та досліджується їх зміст.

Ключові слова: кримінально-правова заборона, чинники, соціальна обумовленість кримінально-правових норм, суспільна небезпечність, тяжкість наслідків, неповнолітні, залучення, проведення видовищного заходу сексуального характеру.

The author draws attention to the fact that thanks to the scientific and technological revolution, humanity has unlimited access to any information on the Internet and uses many information and communication technologies that have become an integral part of their everyday life. It is emphasized that the influence of content in Internet networks can be both positive and negative. It is emphasized that often with the help of Internet networks and other information platforms, certain events are spread and organized, the content of which contains a sexual nature and any persons, including minors, who are involved in spectacular events of a sexual nature have access to them. The opinion is expressed about the need to protect minors from sexual violence and exploitation and other socially dangerous encroachments that may take place during their use of the Internet with the help of criminal legislation. It is stated that the criminalization of the corresponding socially dangerous acts and the clarification of the factors that determine them is an important measure on the part of the state, as it allows the proper protection of minors from such socially dangerous encroachments, which can cause significant damage to their physical, psychological and personal development. The opinions of scientists from criminal law and criminology, who have researched certain aspects of the protection of minors from criminal offenses, as well as specialists from such fields of knowledge as psychology, pedagogy, sociology, are given about the negative impact on children when they are involved in spectacular sexual activities. The question of the expediency of criminalizing the conduct of a spectacular event of a sexual nature with the participation of a minor is considered (Article 301² of the Criminal Code) and the prerequisites underlying the recognition of the corresponding act as criminally illegal and punishable are clarified. It is noted that the main factors underlying the criminalization of a sexual entertainment event involving a minor (Article 301² of the Criminal Code of Ukraine) are normative, comparative legal and criminological factors, and their content is being investigated.

Key words: criminal law prohibition, factors, social conditioning of criminal law norms, social danger, severity of consequences, minors, involvement, conduct of a spectacular event of a sexual nature.

Вступ. У сучасному світі завдяки науково-технічній революції людство має необмежені можливості доступу до будь-якої інформації в мережі Інтернет та користуються інформаційно-комунікаційними технологіями, які стали невід'ємною складовою повсякденного життя людини. З одного боку, використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволяють людині отримати доступ до будь-яких джерел інформації незалежно від місця їх розташування. Зокрема, вони стають у нагоді при швидкому пошуку та обробці графічної, текстової, цифрової, аудіо і відеоінформації, які є важливими у повсякденній сфері життєдіяльності як людини, так і суспільства. Зазвичай, таку інформацію користувачі можуть використовувати при навчанні, під час роботи та спілкуванні тощо. Проте постає нагальна потреба захисту вразливих категорій населення, зокрема неповнолітніх, від потенційних шкідливих впливів, які можуть бути пов'язані із використанням останніми інформаційно-комунікаційних

технологій. Одним із таких викликів сьогодення є обмеження неповнолітніх доступу до деяких ресурсів мережі Інтернет, оскільки нерідко саме за їх допомогою залучаються неповнолітні у видовищні заходи сексуального характеру. Відтак, криміналізація відповідних суспільно небезпечних діянь та з'ясування чинників, які їх обумовлюють є важливим заходом з боку держави, оскільки дозволяє належним чином здійснювати охорону неповнолітніх від таких суспільно небезпечних посягань, які можуть заподіювати істотну шкоду їх фізичному, психологічному та розвитку як особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти захисту неповнолітніх від кримінально-протиправних посягань досліджували як науковці кримінального права та кримінології, так і фахівці з таких галузей знань як психологія, педагогіка, соціологія. Наприклад, Бандурка І.О. [1], Бугера О.І. [2], Гальцова В.В. [3], Євтева Д.П. [4], Ю.М. Галустьян, В.П. Новицька, Петрович Ж.В.

[5], Романцова С.В. [6], Швед О.В. [7], Юзікова Н.С. [8] та багато інших.

Метою дослідження є визначення чинників та з'ясування їх змісту, які зумовили прийняття закону про кримінальну відповідальність за проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301² Кримінального кодексу України (далі – КК України)).

Виклад основного матеріалу. У статті 301² КК України встановлено кримінальну відповідальність за проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи. Вказана норма була доповнена у чинне кримінальне законодавство згідно Закону України № 1256-IX від 18.02.2021 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції).

На нашу думку, рішення законодавця щодо криміналізації вказаного діяння є своєчасним, оскільки сучасні інформаційно-телекомунікаційні технології ставлять нові виклики перед сучасним суспільством. Причому сучасні інформаційно-телекомунікаційні технології надають необмежений доступ до величезної кількості інформації та можливостей, тому вплив контенту в інтернет-мережах може бути як позитивним, якщо йдеться про можливість використовувати інформаційні ресурси під час роботи, при спілкуванні, навчанні у школі. За даними Міжнародного союзу електров'язку (МСЕ), у 2019 р. 4,1 млрд людей були користувачами інтернету, кожен третій із них – дитина [9], у 2022 р. майже дві третини жителів планети (75%) віком від 10 років мають доступ до інтернету [10] і ця тенденція щорічно збільшується.

Але вплив контенту в інтернет-мережах може бути і негативним. Зокрема, нерідко за допомогою мереж інтернету та інших інформаційних платформ поширюються та організуються певні заходи, контент яких містить сексуальний характер і доступ до них мають будь-які особи, у тому числі й неповнолітні. Тому захист неповнолітніх від сексуального насильства та експлуатації й інших суспільно небезпечних посягань, які можуть мати місце під час користування ними мережі інтернет, за допомогою норм кримінального законодавства, є важливим кроком законодавця.

Як відомо, одним із центральних питань кримінальної політики є проблема криміналізації (декриміналізації) суспільно небезпечних діянь [11, с. 247; 12, с. 21]. У таких випадках завжди постає питання, яке вимагає відповідного з'ясування чи є дана кримінально-правова норма соціально обумовленою, тобто чи відповідає вона суспільним потребам? Щоб з'ясувати соціальну зумовленість будь-якої кримінально-правової норми і надати відповідь, учені у своїх наукових працях намагаються вирішити її за допомогою таких термінів як «умови», «передумови» «критерії», «підстави», «фактори», «чинники» тощо.

Як вбачається, дослідженню причин і обставин (факторів), (чинників), що зумовлюють прийняття, зміну або скасування закону про кримінальну відповідальність, його інститутів або окремих норм, завжди приділялася значна увага в роботах учених-криміналістів [13, с. 108; 14; 15, с. 138; 16, с. 193]. Тому при вирішенні питання про криміналізацію такого суспільно небезпечного діяння, як проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301² КК України), та з'ясування передумов, що знаходяться у підґрунті визнання відповідного діяння кримінально протиправним і караним, у нашій роботі ми будемо визначати їх як саме як «чинники», які обумовлюють кримінально-правову заборону.

На нашу думку, соціальна обумовленість розглядуваної кримінально-правової норми (ст. 301² КК України)

становить собою складне, багатоаспектне, багаторівневе соціально-правове явище. Але в структурі цього явища, вважаємо за необхідне виділити й установити, насамперед, саме ті чинники, які лежать у підґрунті визнання відповідних діянь кримінально протиправними і караними. Домінуючими з них, вважаємо, визнати наступні: нормативно-правові, кримінологічні та порівняльно-правові.

Нормативно-правові чинники указують на широкий спектр законодавчих та нормативних актів, як на національному, так і на міжнародному рівнях. Ці акти розроблені міжнародною спільнотою та прийняті (імplementовані) у вітчизняне законодавство з метою забезпечення належного фізичного та психічного розвитку неповнолітніх, а також їхнього виховання. Важливим аспектом таких нормативних актів є їхня роль у формуванні високої правової свідомості суспільства, особливо щодо захисту прав неповнолітніх. Вони сприяють тому, що всі форми сексуального зловживання та експлуатації дітей є неприпустимими та караними. Такі законодавчі ініціативи також відіграють ключову роль у міжнародній співпраці та координації зусиль для боротьби з цими явищами, спираючись на міжнародні конвенції та угоди, які Україна ратифікувала або приєдналася до них.

Наприклад, їх систему складають: четвертий принцип Женевської декларації прав дитини (1924 р.), який передбачає що дитина повинна рости в атмосфері любові і бути захищеною від всіх форм експлуатації [17]; принцип дев'ятий Декларації прав дитини (1956 р.) зазначає, що дитина має бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості та експлуатації. Дитина не може прийматися на роботу до досягнення належного вікового мінімуму; їй у жодному разі не повинні доручатися чи дозволятися роботи або заняття, які є шкідливими для її здоров'я або перешкоджають її освіті, фізичному, розумовому чи моральному розвитку [18]; Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), яка у ст. ст. 34 (п. п. а, b, c), 36, 39 указує на захист дитини від усіх форм експлуатації, в тому числі і сексуальної, а також наводить форми, в яких таке насильство може проявлятися [19]; ч. 1 ст. 21 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротська конвенція) (2007 р.) щодо відповідальності за вербування дитини до участі в порнографічних виставах, спонукання, примушування до участі в таких виставах, отримання користі від таких дій, а також свідоме відвідування таких вистав [20]. Крім того, у Додатку до Рекомендацій CM/Rec (2018)7 Комітету міністрів державам-членам про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі в п. п. 50 та 51 § 3.6 стверджуються про ризик сексуальної експлуатації дітей в цифровому середовищі, надмірна сексуалізація дітей, розповсюдження без отримання згоди сексуальних зображень а також констатує необхідність забезпечення прав дитини [21].

Саме тому у програмі Всесвітньої Декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990 р.) у п.п. 7 та 20 указується, що держави-учасниці зобов'язані створити і забезпечити належні умови існування мільйонів дітей, в тому числі тих, хто потерпає від сексуальної експлуатації.

Важливою є Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція), яка визначає на необхідність криміналізації її учасниками-членами діянь, які пов'язані з дитячою порнографією (ст. 9) [22].

У переважній більшості вказані міжнародні акти були імplementовані й у вітчизняне законодавство. Наприклад, частина 2 ст. 52 Конституції України проголошує, що діти мають право на державний захист своїх прав і свобод. Отже, держава несе відповідальність за забезпечення та захист прав та інтересів дітей, що включає забезпечення їх фізичного, психічного та соціального благополуччя та є обов'язком держави гарантувати захист і підтримку

дітей. Передбачений захист неповнолітніх й у: Законі України «Про охорону дитинства» (2001 р.), який також містить положення щодо права на свободу та особисту недоторканість дитини, захист від усіх форм насильства, в тому числі і сексуального (ст. 10) та зобов'язання щодо виявлення та реагування на такі вчинки та Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2018 р.).

У своїй сукупності та взаємодії вищевказані вітчизняні закони та інші нормативні акти покликані створити всебічний механізм захисту прав дітей від будь яких форм експлуатації та насильства, утому числі й сексуального, які ґрунтуються на міжнародних договорах, конвенціях, деклараціях, що містять універсальні стандарти та допомагають створити юридичний механізм для їх реалізації всередині країни.

Порівняльно-правовий чинник криміналізації діяння полягає у зіставленні та аналізі кримінального законодавства різних країн щодо певних видів кримінальних правопорушень. Це дозволяє визначити, як різні правові системи підходять до криміналізації однакових або схожих діянь. Такий аналіз включає порівняння законодавчих визначень кримінальних правопорушень, покарань, механізмів притягнення до відповідальності тощо. Він є важливим для розуміння існуючих міжнародних стандартів у кримінальному праві та може використовуватися при реформуванні національного законодавства.

Проаналізувавши кримінальне законодавство іноземних країн, зазначимо про таке. У статті 184е КК Німеччини передбачена кримінальна відповідальність за організацію вистав порнографічного змісту за участю дітей, а також участь у таких виставах [23]. Отже, стаття 184е КК Німеччини текстуально фактично відображає положення ст. 301² КК України проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи.

Згідно статті 227-22 КК Франції встановлено відповідальність за підбурювання або спробу заохочення до розбещення неповнолітнього, кваліфікуючою ознакою якого є застосування злочинцем мережі електронних комунікацій для поширення повідомлень, призначених для невизначеного кола осіб, або вчиненого в біля навчальних закладів. Також кримінально караними визнається організація зборищ, пов'язаних з актами ексгібіціонізму чи із сексуальними відносинами, у яких неповнолітній присутній чи у яких він бере участь [24].

КК Ізраїлю у ч. 2 ст. 214 «Поширення фотографій із зображенням статевого акту чи сексуального насильства, або із зображенням статевого сорому чи приниження, або що представляє людини як доступний предмет для статевого користування», має деякі риси схожості зі ст. 301² КК України, проте відмінність полягає у тому, що порнографічний матеріал не пов'язаний із проведенням видовищного заходу сексуального характеру як у КК України, якщо лише це не показ такого заходу в записі, якій міститься на матеріальному носії [25].

Проаналізувавши статтю 255 КК Грузії «Незаконне виготовлення або збут порнографічних творів чи інших предметів», можна стверджувати, що у даній нормі міститься вказівка на заборону діяння яке б було пов'язане: а) з видовищним заходом сексуального характеру, або іншими публічними виставами; б) де б приймала участь неповнолітня особа [26].

У статті 220-1 КК Молдови «Сприяння, відмінювання або сприяння у наданні сексуальних послуг онлайн» [27] це фактично кримінальне правопорушення аналогічне, що міститься в ст. 301-2 КК України; а у ст. 365 КК Китаю «Організація проведення порнографічної вистави» законодавцем встановлено кримінальну відповідальність за проведення порнографічної вистави [28].

Дослідивши КК Узбекистану [29], Латвії [30], Португалії [31], на жаль, законодавцем не встановлено крими-

нальної відповідальності за діяння, які є аналогічними або схожими проведенню видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301² КК України).

Кримінологічний чинник визначає характер та ступень суспільної небезпечності діянь, їх поширеність, а також необхідність та об'єктивну можливість протидії їм через кримінально-правові заходи. Це означає, що оцінюючи, чи слід визнавати певні дії кримінально протиправними і караними, законодавцем аналізується ступінь заподіяної шкоди, яку ці діяння завдають суспільству, періодичність (частота) їх вчинення, а також ефективність потенційних кримінально-правових інтервенцій для їх запобігання та покарання. Відомо, що кримінально-правова заборона стосується тільки тих діянь, що несуть високий ризик для суспільства, тобто тих, що завдають істотної шкоди суспільним відносинам чи створюють реальну загрозу заподіяння такої шкоди.

Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301² КК України) є високо латентним кримінальним правопорушенням. Це обумовлено, насамперед, обставинами та місцем його вчинення (зокрема, це може бути приватне приміщення закритого типу, що обмежує доступ сторонніх осіб до нього), або засоби, що використовує особа задля вчинення відповідного кримінального правопорушення (з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій) можуть створювати складнощі з їх виявленням, фіксацією та вийською, відношенням потерпілих та очевидців до вчиненого діяння, яке разом з відсутністю довіри до правоохоронної системи тощо.

Крім того, нерідко, у правозастосовній діяльності, незважаючи на вчинення такого діяння, ознаки якого підпадають під ст. 301² КК України, особи, які здійснюють досудове розслідування, кваліфікують за іншими нормами, більш відпрацьованими практикою, зокрема, ст. ст. 301, 301¹, 302, 303 КК України. Це пов'язано з низкою складнощів при встановленні ознак даного кримінального правопорушення, про що неодноразово зазначали фахівці [32]. Про такі проблеми, що виникають під час кваліфікації свідчать й статистичні дані Офісу Генерального прокурора України за період січень 2021 – грудень 2023 р.р., згідно яких було зареєстровано лише одне кримінальне провадження за ст. 301² КК України, яке було закрито на етапі досудового розслідування.

Отже, як стверджують фахівці, залучення неповнолітніх до видовищних заходів сексуального характеру завдає серйозної шкоди їхньому психічному та емоційному розвитку. Крім того, залучення неповнолітніх осіб до видовищних заходів сексуального характеру є однією із форм сексуальної експлуатації, яке сприяє поширенню сексуальної торгівлі, сексуальному, фізичному та психічному насильству [33].

Численні проведені дослідження свідчать, що залучення неповнолітніх до заходів сексуального характеру може призвести до їх глибокої психологічної травми, викликати тривалі емоційні та поведінкові розлади, підривають їхню самооцінку, негативно впливають на міжособистісні відносини як в сім'ї, так і при спілкуванні з однолітками. У подальшому це може призвести до серйозного порушення їхнього психічного розвитку, а їх негативні наслідки можуть супроводжувати, навіть, у дорослому житті.

Дослідники указують, що психологічне відновлення та реабілітація неповнолітніх після залучення до заходів сексуального характеру може тривати роками [34].

Як вбачається, залучення неповнолітніх до видовищних заходів сексуального характеру може мати серйозні негативні наслідки для їх фізичного та психологічного здоров'я. Зокрема, може викликати передчасне сексуальне бажання, що є шкідливим у ранньому віці, призвести до

зараження інфекціями, які передаються статевим шляхом, у тому числі й до невиліковних захворювань, що нерідко може викликати безпліддя. Почасти психіка таких дітей теж може зазнавати непоправної шкоди та призводить до девіантної поведінки, що може проявитися у їх втечі з дому, покидають навчання у школі, зайняті жебрацтвом або проституцією, супутнього вживання при цьому алкоголю та наркотичних речовин, що може призвести до їх смерті або самогубства та ін.

Висновки:

– суспільна небезпечність проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301² КК України) та тяжкість їх наслідків є необхідними та достатніми для існування кримінально-правової заборони цього діяння;

– дане суспільно небезпечне діяння заподіює істотну шкоду фізичному, психологічному здоров'ю, розвитку та

виховання неповнолітніх як в момент його вчинення, так і може викликати негативні наслідки та супроводжувати у дорослому житті і тому потребує подальшої кримінально-правової заборони і передбачення більш суворого покарання;

– основними чинниками, які покладені в основу криміналізації проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301² КК України) виступають: нормативні, порівняльно-правові та кримінологічні;

– вказані чинники доповнюють один одного і у своїй сукупності обумовлюють встановлення і необхідність кримінально-правової заборони, сформульованої у нормі ст. 301² КК України, за допомогою якої забезпечується ефективний і необхідний кримінально-правовий захист неповнолітніх від сексуальної експлуатації та насильства.

ЛІТЕРАТУРА

1. І. О Бандурка Захист дитинства в Україні, кримінально-правові та кримінологічні засади: монографія. Харків: Золота миля, 2017. 432 с.
2. Бугера О. І. Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. / Акад. адвокатури України. К., 2006. 20 с.
3. Гальцова В.В. Кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) та незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння). 2015, Право. 248 с.
4. Д. П. Євтуєва Кримінально-правова характеристика зловживання опікунськими правами: соціальна обумовленість та склад злочину: монографія. 2015, Право. 264 с.
5. Ю.М. Галустян, В.П. Новицька, Петрович Ж.С. Уразливість дітей щодо комерційної сексуальної експлуатації в Україні: ситуаційний аналіз. К.: ЕСПАТ International, 2003. 107 с.
6. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Львівський державний університет внутрішніх справ, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2018. URL: https://old.lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2018/10869/dis_mukan_o.v.r.pdf. Дата звернення: 21.04.2024.
7. Швед О. В. Сексуальна експлуатація неповнолітніх як соціальне явище: тенденції і шляхи профілактики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук: спец.: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / О. В. Швед. Харків, 2006. 29 с.
8. Юзікова Н. С. Кримінально-правові проблеми відповідальності за злочини проти неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 1999. 16 с.
9. Сайт Українська правда: Інтернет як можливість і загроза для дітей: як знайти баланс. Режим доступу. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/11/24/243138/>. Дата звернення: 13.03.2024.
10. Сайт Інтерфакс Україна: Понад 70% населення Землі віком від 10 років мають мобільний телефон. Режим доступу: URL: <https://interfax.com.ua/news/telecom/875576.html>. 13.03.2024.
11. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. С. 247.
12. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 19–28.
13. Голіна В. Проблема кримінологічного забезпечення криміналізації і декриміналізації у кримінальному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3 (82). С. 107–116.
14. Пашенко О.О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2018.
15. Гальцова В.В. Щодо соціальної зумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння). *Проблеми законності*. 2008. № 97. С. 136–143.
16. Марисюк К., Канцір В. Декриміналізація як метод кримінально-правової політики. *Науковий вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2019. С. 191–194.
17. Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. URL: <https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/>. Дата звернення 21.04.24.
18. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text. Дата звернення 13.03.2024.
19. Конвенція про права дитини від 21 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. Дата звернення 13.03.2024.
20. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text. Дата звернення 21.04.24.
21. Рекомендація CM/Rec (2018)7 Комітету міністрів державам-членам про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі від 4 липня 2018 року. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?docId=090000168008c6193>. Дата звернення 21.04.24.
22. Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575. 13.03.2024
23. Кримінальний кодекс Німеччини. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html. Дата звернення 21.04.24
24. Кримінальний кодекс Франції. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000043405084/#LEGISCTA000043405084. 13.03.2024.
25. Кримінальний кодекс Ізраїля. URL: <https://library.khpg.org/files/docs/1375279180.pdf>. 13.03.2024.
26. Кримінальний кодекс Грузії. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=259>
27. Кримінальний кодекс Фолдів. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30394923&pos=6;-108#pos=6;-108. 13.03.2024.
28. Кримінальний кодекс Китаю. URL: <https://chinahelp.me/criminal/ugolovnyj-kodeks-kitajskoj-narodnoj-respubliki>
29. Кримінальний кодекс Узбекистану. URL: <https://lex.uz/docs/111457#160313>. 13.03.2024.
30. Кримінальний кодекс Латвії. URL: <https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/ugolovnij-zakon-latvii.pdf>. 13.03.2024.
31. Кримінальний кодекс Португалії. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/PORTUGAL_Criminal%20Code.pdf. 13.03.2024

32. Марисюк К. До питання про моделі криміналізації діянь. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. № 3 (35). С 364–366.

33. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практичний poradник / О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.

34. Джужа А.О. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам проти статевої недоторканності дитини : монографія / НАВС. Київ, 2013. 193 с.